

SEYYÎD GİRİYÂN CEMÂLEDDÎN KAZÂKÎ DİVANI VE DİL ÖZELLİKLERİ

Arş.Gör.Ali KÖK*

ÖZ

Türkler kadim yurtları Türkistan'dan Hazar Denizi'nin kuzey ve güneyini takip edip batıya doğru ilerleyerek Anadolu, Azerbaycan, Irak, İran, Kafkasya, Mısır, Balkanlar, Suriye ve Avrupa'nın içlerine kadar uzanan çok geniş bir alana yayılmışlardır. Türklerin Avrasya alanı üzerindeki bu geniş yayılımı, onların konuştukları dil üzerinde farklanmalara neden olmuş ve zamanla yeni yazı dillerini doğurmuştur. Bu yeni ortaya çıkan yazı dillerinden birisi de Batı veya Güneybatı Türkçesi diye adlandırılan Türk yazı dilidir. Adlandırılmasında çeşitli terimlerin kullanıldığı bu yeni yazı dilinin konuşurlarının Türklerin Oğuz boyuna mensup olmaları münasebetiyle bilim dünyasında bu Türk yazı diline Oğuz Türkçesi de denmiştir. Göçebe Oğuzların çabaları ile oluşan Oğuz Türkçesi, Moğol fütuhatının etkisiyle Doğu Oğuzcası (Azerbaycan Türkçesi) ve Batı Oğuzcası (Osmanlı Türkçesi) diye iki kola ayrılmıştır. Nesimi, Hatai, Fuzuli, Mir Hamza Nigârî gibi şairlerin yetiştiği Doğu Oğuzca sahası dil özellikleriyle eserler veren şairlerden birisi de Seyyîd Giryân Cemâleddîn Kazâkî'dir. Bu çalışmada daha önce (2013) tarafımızca edebî özellikleri incelenen Seyyîd Giryân Cemâleddîn Kazâkî Divanı'nın dil ve imlâ özellikleri incelenmeye çalışılacaktır. 19. yüzyılın son yıllarında kaleme alınan ve imlâ bakımından bir tutarlılık arz etmeyen bu divanda yer yer Azerbaycan Türkçesi, yer yer de Osmanlı Türkçesi imlâ ve gramer özelliklerinin bir arada yer alması onu incelemeye değer kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyyîd Giryân Cemâleddîn Kazâkî, Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesi, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi

DIVAN POETRY OF SEYYÎD GİRİYÂN CEMÂLEDDÎN KAZÂKÎ AND ITS LANGUAGE PROPERTIES

ABSTRACT

Turks moved from their ancient land, Turkestan, to the west by following the north and south of Caspian Sea and spread over a very wide area extending to Anatolia, Azerbaijan, Iraq, Iran, Caucasus, Egypt, Balkans, Syria, and Europe. This broad spread of the Turks over the Eurasian space caused differences on the language they were speaking and led to emergence of new writing languages over time. One of these new emerging written languages is the Turkish written language called as Western or Southwestern Turkish. Since the speakers of this new written language in which various terms are used in its naming are members of Oghuz Tribe of Turks, this Turkish written language is also called as Oghuz Turkish in the scientific world. Oghuz Turkish formed by the efforts of the nomadic Oghuz is divided into two branches by the effect of Mongolian conquests, namely East Oghuz Language (Azerbaijani Turkish) and West Oghuz Language (Ottoman Turkish). One of the poets who wrote works with language properties of Eastern Oghuz Language field where poets like Nesimi, Hatai, Fuzuli and Mir Hamza Nigari lived, is Seyyîd Giryân Cemâleddîn Kazâkî. In this study, the language and spelling properties of divan poetry of Seyyîd Giryân Cemâleddîn Kazâkî, whose literary properties were previously examined by us (2013), will be tried to be examined. The partial presence of spelling and grammatical properties of Azerbaijani Turkish and Ottoman Turkish in this divan written in the late 19th century which did not show any consistency in terms of spelling makes the investigation worth examining.

* Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Bölümü, alikok2703@gmail.com

Keywords: Seyyîd Giryân Cemâleddîn Kazâkî, Azerbaijan Turkish, Western Turkish, Phonics, Morphology

Hayatı hakkında tezkere ve kaynaklarda herhangi bir bilgiye tesadüf edilemeyen Seyyîd Giryân Cemâleddîn Kazâkî, Azerbaycan'ın Kazak bölgesine mensup olduğu için yazdığı şiirlerde "Kazâkî" mahlasını tercih etmiştir. Kullandığı bu mahlas, bazı araştırmacıları şairin Kazak Türklerine mensup olduğu yanılgısına düşürmüştür. Ancak Klâsik Türk Edebiyatındaki yer isimlerinden farklı olan bu yer isminin divanda iki ayrı gazelde geçmesi ve Kazâkî'nin "sultan" diyerek bahsettiği Mîr Hamza Nigârî'nin de bu bölgeden olması münasebetiyle şairin tek eseri olan divanının söz varlığı ile dil özellikleri onun Azerbaycan'ın Kazak bölgesinden olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nitekim şâir kendini Kazak bölgesindeki şâirlerle mukayese etmektedir:

Belagat naxlisün Giryân ki nutkuñ mîve-i 'irfân

Qazâqda sen gibi te'sîrli bir şâ'ir gazel düzmez (70/7),

Qazâqda müdde'i var kim urur dem yümm-i vahdetden

İçüb benlik şarâbın qatre-i xulyâya garq olmuş (77/6).

Azerbaycan'ın Kazak bölgesine mensup olan Kazâkî, birtakım nedenlerden dolayı Anadolu'ya göç eden mutasavvıflar kervanına katılmış, daha sonra da kendisi gibi Anadolu'ya gelmek zorunda kalan mutasavvıf şair Mir Hamza Nigârî ile onun halifesi Seyyid Yesârî'ye intisap etmiştir. Sanatını fikirlerini geniş kitlelere yaymada araç olarak gören Kazâkî; "ağlayan, inleyen" anlamlarına gelen ve tasavvufta müritler ve taliplerin sıkça kullandıkları "Giryân" sözcüğünü kendisine mahlas olarak benimsemiştir. Sadece bir gazelinde (107 numaralı gazel) "Cemâl" adını mahlasının yerine kullanmıştır. Aruz ölçüsünü kusursuza yakın kullanması ve Farsça şiir yazması, medrese eğitimi almış, yani kalem erbabı olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Sanatını, tasavvufî fikirlerini yaymada bir araç olarak gören Kazâkî'de Fuzulî ve Mir Hamza Nigârî'nin etkisi açıkça görülmektedir.

Kazâkî'nin bilinen tek eseri olan divanının iki nüshasının olduğu bilinmektedir. Bu nüshalardan biri 06 Mil Yz. A 8866/1 numarasıyla Millî Kütüphane El Yazmaları Kataloğu'nda kayıtlı olup Hicrî 1312 (1894/1895) (Unat 1988: 130) yılında yazılmıştır. Biri Farsça olmak üzere 126 gazel içermektedir. Gazellerden ikisi hece ölçüsüyle yazılmıştır. Derkenarlarında bazı izahlara ve ek beyitlere, gazellere rastlanmaktadır. Derkenardaki ifadelerden hareketle bu nüshanın müellif nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Divanın sonunda geçen "ez taraf-ı tâlib" başlıklı beytin, dervişleri tarafından kaydedildiğini Kazâkî'nin kendisi bir önceki sayfada belirtmektedir. Eser, 220x175-190x115 mm ebadında abadî kâğıda her sayfada 17 satır olmak üzere talik kırmasıyla yazılmıştır. Kapak, yıldız şemseli ve zencirekli bordo renk meşin kaplıdır. Mıklepli mukavva cilt içindedir. Mahlaslar kırmızı keşideli olarak belirtilmiştir. Bu nüshanın sonunda Mir Hamza Nigârî'nin Menâkıbu'l-Ahvâl adlı eseri yer almaktadır.

Eserin ikinci nüshası yine Milli Kütüphane El Yazmaları Kataloğu'nda 06 Mil Yz. B 783 numarayla kayıtlıdır. 270x195-190x102 mm ebadındaki bu nüsha, müellif nüshasının birebir kopyası olup talik hatla yazılmıştır. Krem rengi kâğıda aynen aktarılmıştır. Meşin

kapakları açık vişne rengi pandizot bez kaplıdır. Mahlasların kırmızı keşideli olduğu bu nüsha, otuz beş varaktan oluşmaktadır.

Dış şeklinin özelliklerinin yukarıda verilmeye çalışıldığı Kazâkî divanında 126 gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden 125'i Türkçe, biri de Farsça yazılmıştır. Şâirin gazellerinden kırk sekizi 5, , ikisi 6, altmış dördü 7, biri 8, altısı 9, biri 10, biri 11, biri 12, biri de 14 beyitten teşekkül etmektedir. Gazellerin harflere göre dağılımı şöyledir: elif-10, be- 4, te- 6, se- 3, cim- 3, çe- 1, ha- 3, hı- 6, dal- 6, zel- 2, ra- 20, ze- 9, sin-3, şın-7, sad-1, dad- 3, tı- 1, zı- 2, ayın- 1, gayın- 2, fe- 2, kaf- 3, kef- 6, lam- 5, mim- 3, nun-5, he- 3, vav- 2, ye- 4. Gazellerin sonunda ise nesir şeklinde kaleme alınmış bir ed-duâ bölümü yer almaktadır. Bu bölümün sonunda ise istiaze adı altında üç beyitlik bir bölüm, bu bölümün akabinde Nakşibendi tarikatının Halidiyye kolunun şeyhlerinin silsilesi sayıldıktan sonra Farsça bir gazel ve en sonda tetimme bölümü bulunmaktadır.

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinin özelliklerini ihtiva eden Kazâkî divanında imlâ bakımından bir tutarlılık söz konusu değildir. Batı Türkçesi ile kaleme alınan Türk dili yadigârlarının imlâları Doğu Türkçesi ile yazılan eserlere nispetle değişiklikler göstermektedir. Bunlar arasında ünlülerin gösterilmemesi, eklerin ayrı yazılmaması, geniz n'sinin ك ile gösterilmesi, Türkçe kalın ünlülü kelimelerde ص ve ط'nın tercih edilmesi gibi özellikler Kazâkî divanının en belirgin imlâ özellikleridir. Hareke kullanılmayan bu el yazması eser, talik hatla yazılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerde, aslî imlâyaya uyulmuştur. Türkçe kelimelerde tespit edilen imlâ özellikleri şunlardır:

İmlâ Özellikleri

Bu bölümde Eski Türkiye, Azerbaycan ve Klasik Osmanlı Türkçesi metinlerinde görülen imlâ özelliklerinin Kâzâkî divanındaki durumu değerlendirilecek, imlâ bakımından metinde yer alan özel durumlara dikkat çekilecektir.

a. Ünlülerin Yazımı

1./a/ ünlüsü Türkçe kelimelerde genellikle medli elifle (ا) yazılmıştır: آچلدى açıldı (2/5), آغرىتدى ağrıtdı (9/2), آقان aqan (4/6), آلداندىلار aldandılar (40/4), آكله مز anlamaz (48/3), آز az (88/5), آيلر aylar (89/1). Kelimenin ortasında yer yer elifle (ا) yazıldığı gibi yazılmayıp kelimenin okunuşundan da anlaşıldığı görülmektedir: آرتار artar (2/4), باشم başum (9/2), باڭا baŋa (4/7), دولانور dolanur (48/1), شاشان şaşan (88/7), صارالدى saraldı (89/1), باز yaz (103/4), باغلانور bağlanur (49/2). Sonda ise nadiren (ا), genellikle de he (ه) ile yazılmıştır: قالما qalma (48/4), عشقمده 'aşqımda, بونجه bunca (68/3), قاپه qapa (9/3), ساڭا saŋa (8/1).

2. /e/ ünlüsü, Türkçe kelimelerin kelime başında elifle (ا) gösterirken, kelime ortasında genellikle gösterilmemiş, kelime sonunda ise he (ه) ile gösterilmiştir: اليله éliyle (49/1), اكين ekin (49/3), ارييوب eriyüb (41/4), اكرى eğri (34/7), بكلسون beklesün (88/8), سوديككڭ sevdikçin, گلدی geldi (89/1), غم چكمكه gam çekmekde (120/3), سويلمه söyleme (123/2), گوزلمكدن gözlemekden (124/3), كزمه gezme (125/3), دكلز degilüz (69/3), كيمسه kimse (123/2), سويلمه söyleme (123/1), بسله ريز besleriz (49/5), اوزكه يه özgeye (103/7). Bazen de özellikle yabancı kelimelerde bu ünlünün üstünlü elif ile yazıldığı tespit edilmiştir: ياجوج ye'cüc (121/5), مائج me'cüc (121/5).

3. /i/, /ı/ ünlüleri kelime başında genellikle elif (ا)+y (ى) ile yazılmıştır: شروع ايتدم şürû' itdüm (90/1), اينجه لوب incelüb (16/7), ايتديگي itdigi (34/3). Kelime ortasında ise y (ى) ile yazılmıştır: باشدن چيقارماق başdan çıqarmaq (88/7), ديمش dimiş (89/5), ييغوبان yığuban

(122/1), bildirür (123/2), kendine (123/3), biçmekdedür (49/1), ایچمکددر içmekdedür (49/1), ویروب virüb (44/1), ديلك dilek (34/4), قیش qış (103/4), doğridan (69/3); kelime ortasında özellikle eklerde yazılmadığı durumlar da tespit edilmiştir: آیرلدى ayrıldı (89/2), bir (125/6), باشنه چزکنور başına çizginür 103/4). Çok az örnekte bu ünlülerin esre ile yazımı görülmüştür: ديلمده dilimde (2/6). Kelime sonunda ise her zaman (ی) ile yazılmıştır: آیرلدى ayrıldı (89/2), غیری gayrî (113/3), خیری xayrı (23/3).

4. /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri kelime başında elif (l) + vav (و) ile yazılmıştır: اوکالمز oqalmaz (47/2), اوتر öter (68/1), اويويم uyuyam (88/5), اونوتمش unutmış (89/4), اوخون oxun (122/4), اورمه urma (125/2), اوزين özin (125/9). Kelime ortası ve sonunda genellikle vav (و) ile yazılmıştır: دولان dolan (47/1), سويليوب söyleyüb (88/5), گورüb görüb (89/5), دوغوب doğub (117/8), دوتوبدر dutubdur (117/8), دوك dök (119/6), طولاش tolaş (119/6), آيرو ayru (120/1), يوق yoq (121/5). Ancak bu ünlülerin hiçbir işaret kullanılmadan yazıldığı kelimeler de görülmüştür: گونل göñül (125/3), تپراقدن topraqdan (5/5), صكره soğra (69/3).

5. Türkçede kapalı é olarak bilinen ve normal uzunluktaki düz, geniş, ince e ünlüsü ile düz, dar, ince i ünlüsü arasında bir ses değerine sahip bu ünlü, Runik harfli metinlerden bugüne kadar Türkçenin dokuzuncu ünlüsü olarak var olagelmıştır. Ancak bu ünlünün varlığı ile é mi, yoksa i mi okunması gerektiği Türkiye Türkolojisinde tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Türkçe kelimelerin sadece ilk hecelerinde yer alan bu ünlünün varlığı konusunda yapılan tartışmalar arkasında geniş bir çalışma bırakmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ahmed Cevad Emre, Türkçede Bulanık e (é) Fonemi, Türk Dili Belleten-III, (Mart) 6-7, 1946, s. 487-497, Mecdut Mansuroğlu, Das geschlossene im karaschanidischen Türkisch: UAjb, 1957, XXIX, s. 215-225, R. Rahmeti Arat, "Türkçe Metinlerde e/i Meselesine Dair", Makaleler-I (Haz. Osman Fikri Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987, Ankara, s. 334-341, Emine Yılmaz, "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", Türk Dilleri Araştırmaları, Ankara 1991, s. 151-165, Orhan Yavuz, "Türkçede Kapalı e", Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 6, 1991, Timur Kocaoğlu, Tarihi Türk Lehçelerinin Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında kapalı é/i Meselesi, Türk Kültürü, S. 483-484(Temmuz-Ağustos 2003), s. 266-281, Mehmet Dursun Erdem-Münteha Gül, "Kapalı é Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi, Karadeniz Araştırmaları, S. 11, Güz 2006, s. 111-148, Hayrullah Kahya-Mustafa Kılıçarslan, Karamanlıcada i/e Meselesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Vol. 2/8, Yaz 2009, Mustafa Argunşah, Harezmi Dönemi Metinlerinde e/i Sorunu, Dil Araştırmaları Dergisi, S. 6, 2010, s. 47-60, Musa Duman, Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair, Kesit Yay., Ankara 2013, s.41-74. Kapalı e ünlüsünün korunduğu Türk lehçelerinden biri olan Azerbaycan Türkçesi dil özelliklerini yansıtan metnimizde bu ünlünün tespit edildiği örnekler şunlardır: گەچدی gēçdi (16/7), الكردن éleklerden (16/7), بەش bēş (39/7), يردە yērdē (39/7), يەتەندە yētēndē (43/6), گەتۇرسە gētūrse (43/7), آيو éyü (121/1), امدى émdi (121/5), ايلمەزدىمى éylemezdimmi (122/1), بيله bēyle (124/4).

b. Ünsüzlerin Yazımı

1. -Up zarf-fiilinin ünsüzü her zaman ب ile gösterilmiştir: سويليوب söyleyüb (88/5), دوغوب doğub (117/8), آغلايوب ağlayub (66/3)

2. /ŋ/ ünsüzünün yazımı: Bugün Standart Azerbaycan Türkçesinde yer almayan bu ses, bu lehçenin Ayrım, Gence ve Karabağ'la birlikte Batı grubu kollarından birini meydana

getiren ve Kazâkî'nin de yurdu olan Gazah ağzında hâlâ görülmektedir (Erdem 2009: 110). Bu ses incelenmeye esas alınan metnimizde genellikle ك, bazen de ك şeklinde yazılmıştır: بیک biñ (2/5), اوکالمز oñalnaz (47/2) کلامک kelâmın (66/2), آکلاشلیمور (66/4), صکره soñra (69/3), نکاهگله nigâhunğa (91/2).

3. /s/ (ص) ünsüzünün yazımı: Arap harfli metinlerde bu ünsüz Türkçe kelimelerde sadece kelime başında kullanılmaktadır. Kalın ünlülü Türkçe kelimeler ص, ince ünlülü Türkçe kelimeler ise س ile yazılmıştır: کره soñra (69/3), صارالدى saraldı (89/1), صولدى soldı (89/1), صاتمغه satmağa (10/6), صیق sıq (92/2); سالسک salsan (372), سوزمز sözimüz (10/6), سودکک sevdigiñ (88/9), سونمیور sönmiyör (91/2).

5. /t/ ünsüzünün yazımı: Arap harfli metinlerde bu ünsüz Türkçe kelimelerde sadece kelime başında kullanılmaktadır. Kalın ünlülü Türkçe kelimeler ط, ince ünlülü Türkçe kelimeler ise ت ile yazılmıştır: طاغت tağıt (18/3), طارت tart (34/3), طوغرى toğrı (34/8), طوخ tox (35/2); توکنمز tükenmez (47/7), تپکدن tepikden (101/4), توکردیم tökerdim (122/4).

“Seyyîd Giryân Cemâleddîn Kazâkî Divanı”, dil özellikleri bakımından Batı Türkçesinin hem Azerbaycan Türkçesi, hem de Osmanlı Türkçesi lehçe özelliklerini içeren bir eserdir. Bu özelliklerden Azerbaycan Türkçesine ait özellikler incelendiğinde şairin doğduğu yer olan Azerbaycan'ın Kazak bölgesinin ağız özellikleri dikkat çekmektedir. Kazâkî'nin şiirlerinde kullandığı dilin özelliklerini şöyle sıralanabilir:

Bugün Türkiye Türkçesinde kelime başlarındaki, yani ön ses durumundaki e-'lerin pek çoğu Kazâkî divanında i- ile yazılır: نثار ایتکده يم nisâr itmekdeyem (2/1), یر ویردک yêr virdiñ (3/4), سیچیلدی siçildi (25/5), ایل il (32/5), گيجه لر giceler (71/3). Bunun yanı sıra گچدم gêç- (2/5), گلمدی gël- (4/7), يتدیلر yêt- (7/2), ال چکوب êl çeküb (28/4), يددى yêddi (54/2), گير geyer (108/2), بیله bête (124/3) kelimelerindeki e-'ler metnimizde hiçbir harfle gösterilmediği için kapalı ê kabul edilmiştir.

Ses Bilgisi

Bu başlık altında eserde dil ve dudak uyumlarının durumu ele alınmış, dudak uyumu dışında kalan kelimeler üzerinde durulmuştur. Birçok çalışmada karşılaştırmalı olarak ortaya konan ve eserde Batı Türkçesi sahası metinlerinden farklı bir görünüm arz etmeyen ünlü ve ünsüz değişimleri irdelenmemiştir.

Ünlü Uyumu

1. Damak Uyumu (Kalınlık İncelik Uyumu)

Metinde, kelime köklerinde olduğu gibi, eklerde de kalınlık-incelik bakımından ünlü uyumu tamdır. Bu uyuma, dilbilgisinde yayınma hadisesi (Tuna 1986: 25) denir. Yayınma hadisesinde ünlü, niteliğini kendisinden sonra gelen diğer seslere yayar. Kazâkî divanında Türkçe kelimelerde ve onlara gelen eklerde bu kurala aykırı örnekler bulunmazken sadece bugünkü Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -yor, -ken, -ki ekleri tek şekilli olduğu için uyuma aykırılık oluşturmaktadır: گیتمیور gitmiyor (34/8), محبوبده کی mahbûbdaki (80/6), نچاککن nâ-çäkken (89/1), سونمیور sönmiyör (91/2).

2. Dudak Uyumu (Düzlük Yuvarlaklık Uyumu)

Kazâkî divanında bazı ekler düz ünlülü, bazı ekler de yuvarlak ünlülü olduğu için tam anlamıyla bir dudak uyumundan bahsedilemez.

Düz Ünlülü Ekler

1. Üçüncü teklik şahıs iyelik eki her zaman düzdür: sevdâ yolında (7/2), پرده سین, فقر ملکده (34/3), yüzün (34/3), şehîdân üstine (20/3), شهیدان استنه, perdesin atmış (34/2), آتمش faqr mülkinde (59/6), قورقوسندن (105/5).
2. Belirtme hâli eki her zaman düzdür: destini (9/5), فانی qanımı (58/1), بوینى bûyını (72/6), شاشارسك, yoluñı şaşarsañ (75/3), نطقنى nutqını (100/5).
3. Fiilden fiil yapma eki -l-'nin bağlantı ünlüleri yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra düzdar olarak gelir: اوریلوب urılıb (92/2); ancak dar yuvarlak şeklinde geldiği örneklere de rastlanmaktadır: دوزولمشدر düzülmışdür (111/4).
4. -miş, -miş duyulan geçmiş zaman kipinin ünlüsü genellikle düzdür: ölmüş (17/5), اولمش, unutmış (89/4), اونوتمش, tutulmuş (68/3), طوتلمش.
5. -dl bilinen geçmiş zaman kipinin üçüncü teklik şahıslı çekimi genellikle düzdür: بیوردی buyurdi (25/1), گوروندی göründi (25/6), بولدیلر buldılar (5/2), دوتدیلر dutdılar (7/3), تولدی toldı (95/6).
6. -dlq: سوندیغك sundıgün (47/7), ال اوزدیكم یرلر el üzdigüm yerler (52/5), غزللر دوزدیكم یرلر gazeller düzdigüm yerler (52/6), طاپوندیغى tapundıgı (89/2), اوردیغك urdıgün (101/4).

Yuvarlak Ünlülü Ekler

1. Sıfat-fiil eki -dUk ile eşitlik hâli eki +cA'nın bir araya gelmesiyle teşekkül eden -duqca/-dükce zarf-fiil eki de her zaman yuvarlak şekillidir: ياندوقچه yanduqca (40/1), نظر, nazar itdükce (58/2).
2. Fiilden fiil yapma eklerinden -Ur istisnasız yuvarlaktır: "Be-her dem آرتوروب arturub derdiñ yaqlı âh it devâdan gëç" (24/5), عقلن ایتوردی (82/3).
3. III. tekil şahıs eki: Metinde ekin ünlüsü dar-yuvarlaktır: دیسون disün (40/1), ناامید اولمسون, nâ-ümîd olmasun (40/1), قصد قیلسون qasd qılsun (93/6), یانسون yansun (97/2), صانمسونلر sanmasunlar (109/5).
4. -r geniş zaman ekinin bağlantı ünlüsü yuvarlaktır: گورینور görünür (4/4), یازیلور yazılır (10/5), بیلور bilür (19/3), تقدیس اولنور takdîs olunur (39/5), داغلانور dağlanur (43/6), قالورسه qalursa (72/3), آلدانور aldanur (75/2), بیلورسك bilürsen (77/5), گلور gëlür (92/5); ancak bağlantı ünlüsünün kısmen de düz dar geldiği örneğe de rastlanmaktadır: کوستریر gösterir (34/3).
5. Zarf-fiil eklerinden -b'nin bağlantı ünlüsü de her zaman düzlük yuvarlaklık uyumu dışında kalmıştır: اولوب olub (2/1), آلوب alub (3/4), صاچوب saçub (5/5), ایدوب idüb (6/5), گөрüb görüb (11/1), کچوب geçüb (14/1), اینجه لوب incelüb (16/7).
6. Fiilden fiil yapma eki -n-'nin bağlantı ünlüleri yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra hem düz hem de yuvarlak olarak gelebilmektedir: طاپوندیغى tapundıgı (89/2), کورینانلر görinenler (106/1).
7. -dUk: ایتدوگی جولان itdügi cevân (30/7).
8. 6. +IU: gizlü (3/7).

Bu eklerin yanı sıra Türkçede bir sözcüğün ünlü yuvarlaklığından dolayı dudak uyumu dışında kalmasının birden çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler yapım eklerindeki yuvarlaklıklar, ses olaylarına bağlı yuvarlaklıklar, dudak ünsüzlerine bağlı yuvarlaklıklar ve eski şeklin korunmasıyla ilgili yuvarlaklıklar olmak üzere sınıflandırılabilir (Bilgi için bkz. Gülsevin 2010: 40). Yazmada yer alan yapım eklerindeki yuvarlaklık örnekleri: آرتوقدر artuqdur (26/4), آيرو ayru (69/1), يازوق yazuq (46/5), گتورمشدر gêtürmişdür (43/2). Yazmada yer alan ses olaylarına bağlı ($\emptyset < g$) yuvarlaklık örnekleri: قاپوكده qapunda (12/1) < qapug. Yazmada yer alan eski şeklin korunmasıyla ilgili yuvarlaklık örnekleri: انجولرگ incülerün (55/7), گرو gërü (21/4), ايجون içün (8/3), آيرو ayru (78/1), آيو èyü (121/1), قارشو qarşu (101/6) vb. sözcükler de düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırıdır.

Batı Türkçesinde son zamanlara kadar kimi eklerin sadece ötümlü şekilleri bulunmaktadır. Bunlar bulunma hâli eki +dA, çıkma hâli eki +dAn, görülen geçmiş zaman eki -dl, fiilden fiil yapma eki -dUr, bildirme eki -dUr(Ur), sıfat-fiil eki -dlk'tur. Bu eklerin sadece ötümlü şekillerinin bulunması Batı Türkçesinde ünsüz uyumu olmamasının temel sebeplerindendir. Metnimizde bu eklerin kullanımıyla ilgili bazı örnekler şunlardır: حل اولمقده در hâl olmaqdadr (3/5), آچدی açdı (4/2), ال چکدی èl çekdi (5/2), گتدیلر gètдіler (7/1), نثار ایتمکده یم nisâr itmekdeyem (2/1), آرتقدر artıqdur (3/1), ایشده işde (67/7), قزاقده Qazaqda (70/7), تپراقدن topraqdan (5/5), بنلکدن benlikden (11/2), غفلتدن gafletden (11/2), عشقندن 'aşqdan (14/3), ياندوقچه yanduqça (40/1), نوش ایلدکجه nûş èyledükce (47/6).

Ünsüzler

b- >m-: Söz başında görülen bir ünsüz değişmesidir. Türkiye Türkçesinin Doğu Anadolu ağızlarında yaygın olan bu ön ses değişmesinin benzeşme veya kelime içi bir -n- veya -n- seslerinin arkaya yaptığı tepki yolu ile meydana geldiği ifade edilmektedir (Caferoğlu 1963: 5). ben~men farklılaşması bugün için Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesini ayırmadaki kriterlerdendir (Develi 2008: 221): عنایت ايله اللهم کي منتك کدا محتاج Kazâkî divanında bu ses olayına ait iki örnek tespit edilmiştir: 'Înâyet eyle Allahum ki yoq men tek gedâ muhtâc/Semavât ü zemîniñ gerçi halqı zâtına muhtâc (26/1), كذارك دوشسه ای دلبرم افغان ايلمزدمی يغوبان باشمه ميخواری نالان ايلمزدمی Güzârıñ düşse ey dilber men efgân èylemezdim mi/Yıguban başuma meyhârı nâlân èylemezdim mi (122/1).

b- >v-: Eski Türkçe döneminin söz başı /b-/leri, Eski Türkiye Türkçesi döneminde /v-/ye dönüşürken bir örnekte ise eski şeklini muhafaza ettiği görülmüştür: بار چق صیق خرب اولور Urulub cebren ne çâre bar çıq sıq xarb olur (92/2).

t- >d-: Eski Türkçede kalın ve ince sıradan bütün kelimelerin başında t-/d- ayrımı yapılmadan hep t'li şekiller bulunmaktaydı. Aslında t- olan bu fonemin d- şeklinde gelişmesi Eski Türkçe döneminin sonlarına doğru başlamıştır (Özkan 2000:106). Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine tonsuz olarak geçen bazı söz başı t'-lerin Kazâkî divanında alternanslı kullanımları tespit edilmektedir: يوز دوتوب داشندن yüz dutub (84/2), دoldی doldı (30/6), داغلسون dagılsun (32/1), دوغری یه dogrıya (41/1), دولان dolan (47/1). Buna karşılık bizde tonlulaşmış olan bazı t'-ler, Kazâkî'de tonsuz olarak yer almış bulunmaktadır: طاغت tağıt (18/3), تپکدن tepikden (101/4), تولدی toldı (42/4),

Kazâkî divanında rastlanan başlıca yapım ekleri şöyle sıralanabilir:

İsimden İsim Yapma Ekleri

1. +rA: Eski Türkçe döneminin +ra, +re yön gösterme hâli eki bazı kelimelerde kalıplaşarak yer zarflarını meydana getirmiştir. Bunlardan biri de Kazâkî divanında görülen içre içre “içinde, içine” zarfıdır: ظاهر و باطنده کریان اجتہاد ایتمکده یم راه تجرید ایچره بر ار بن Zâhir ü bâtında Giryân ictihâd itmekdeyem/râh-ı tecrîd içre bir ér ben gibi ‘uryân degil” (105/7).

2. +II, +IU < +Iğ, +lig: Bazen dar, bazen de yuvarlak ünlü ile kullanılmış olan +II, +IU < +Iğ, +lig sıfat eki isimlerden, eklendiği kelimenin anlamını kendisinde vasıf olarak taşıyan niteleme sıfatları yapar. Azerbaycan Türkçesinde bu ekin isim köklerinden cümledeki yerlerine göre yer ilgisi, keyfiyet, sahiplik, nesil, aile anlamı ifade eden türemiş isimler oluşturmaya yaradığı bilgisi verilmektedir (Hüseynzade2007: 28): دردلی (55/7), gizlü (59/7), te'sîrli (70/7).

3. +slz: Genellikle düz şekli ile kullanılan +slz isimden isim yapma eki geldiği kelimenin anlamını kendisinde vasıf olarak taşımayan niteleme sıfatları ile zarflar yapar: ثمرسز semersiz (12/3), دردسز derdsiz (45/4), باده سز bâdesiz (51/4), شُبّه سز şübhesiz (52/4), نفّسز nef'siz (86/5); عشقسز فریاد ایدن خردر بیلوک انسان دکل 'Aşqsız feryâd iden xardur bilûğ insân degil (105/1), یوق جامه بیچن عییسز اندامکا محصوص Yoq câme biçen 'aybsız endâmiņa mahsûs (83/2), دردسز زیر محبت غیر ممکنر حصول Derdsiz zîrâ muhabbet gayr-ı mümkünür vusûl (109/3).

4. +Iıq, +lik: İsim soylu sözcüklere gelerek soyut isimler türeten +Iıq, +lik Türkçe kelimelerin yanı sıra Arapça ve Farsça kelimelerde de bol bol kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesi gramer kitaplarında bu ekin kök hâlindeki isim ve sıfatlarla fiillerden türemiş sıfatlara, aynı zamanda sayı ve zamirlere gelerek keyfiyet, özellik, görev, durum ifade eden kelimelerle yer ve eşya adı olarak kullanılan isimler türettiği ifade edilmektedir (Hüseynzade 2007: 27): کورلک (2/7), دلilik (117/11), کورلک körlük (17/4), قوللوق qulluq (20/5), دوالک devâlik (39/4), ارلک erlik (95/1), بی نارلغ bî-nârlıg (92/1), بی کارلغ bi-kârlıg (92/3), بی عرلغ bî-'ârlıg 92/7), “qaddiñ tek servîler âzâdelikde pâyidâr olmaz” (65/1).

5. +gU: Bu ek ile türetilen bir tek örnek tespit edilmiştir: گؤزگو göz+gü > gözgü (78/1), رويکا گوزگو صنم بن کبی حيران اولمش آيرو اولمز ايکی تن اويله که بر جان اولمش Rûyuna gözgü sanem ben gibi hayrân olmuş/Ayru olmaz iki ten öyle ki bir cân olmuş (78/1)

6. +qa, +ge: باشقه başka (113/3), اوزکه özge (103/7) کچرلر عاروارندن قومزلر وصل ایچون هائل Geçerler 'ar vârandan qomazlar vasl içün hâ'il/ Görürler özge 'âlemler ki hiç leyl ü nehâr olmaz (65/3)

Fiilden İsim Yapma Ekleri

1. -maq/-mek: Fiilin bir faaliyet ve kılışı gösteren isim şeklidir: حساب ویرمک hesâb virmek (24/3), پشمک pişmek (33/4), آکلماق anjlamaq (8/5).

2. -mAqllq: -mAk mastarı ile aynı fonksiyonda kullanılır. İkinci derecede işlek olan mastar ekidir (Gülsevin 2007: 122). -maq/-mek masdarının +Iıq/+lik ekiyle genişletilmiş bu şekline, Kazâkî divanında birkaç yerde rastlanılır: آیرماقلیğa ayırmaqlığa (90/4).

3. -mA: İşleklik sahası bütün fiil kök ve gövdelerini içine alan ve fonksiyonu iş isimleri yapmak olan bir ektir (Ergin 1995: 192): گۈشاد اولمده güşâd olmada (39/7), سیر ایتمه یه seyr itmeye (60/1), بوزمغه bozmağa (89/4), پاك ایتمه pâk itmede (108/7).

4. -u/-ü: Eski Türkçedeki -g fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesinde düşmesi yüzünden yardımcı sesin fiilden isim yapma eki hâline gelmesi ile ortaya çıkmıştır (Ergin 1995: 192): اوترو öt-ür-ü > ötrü (4/5), آیرو ayır-u (ayru: 78/1), طولو tol-u > tolu (67/8), قورقو qorq-u > qorqu (105/5).

5. -aq: Fiilin gösterdiği hareketi çokça yapma ifade eden bir fiilden isim yapma ekidir: سوراقکن sur-aqından (115/4).

6. -q, -k: Fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazen de o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesneleri karşılar (Ergin 1995: 188). Azerbaycan Türkçesinde bu ekin, proses ve hareketin neticesinde emele gelen mefhumları bildiren isimler türettiği bilgileri yer almaktadır (Hüseyinzade 2007: 31). آرتق art-ıq (3/1), آرتوق art-uq (24/3), آرتوخ art-ux (58/5), آلهك ãle-k (16/7), ديلهك dile-k (34/4), آچيق aç-ıq (38/2), آیقلفده ay-ıqlıqda, تپکدن tep-ik+den (101/4), یاساقکن yasa-q (115/1).

7. -in: Fiilin gösterdiği hareketi yapma, olanı ve daha çok, yapılanı ifade eder (Ergin 1995: 189). Azerbaycan Türkçesinde bu ekin hadise, proses, netice vesaire bildiren isimler türettiği bilgisi yer almaktadır (Hüseyinzade 2007: 33). اکین ek-in (49/3).

8. -ç: Fiilden isimler türetmeye yarayan bir ektir: قزانچ qazan-ç (75/6).

9. -m: Fiille ilgili bir hâl, durum, iş ifade etmekte olup o işle ilgili, o işten doğan varlık, eşya, alet, yer vs. gibi çeşitli isimler de yapar (Ergin 1995: 188): اولومدن öl-üm+den (98/4).

İsimden Fiil Yapma Ekleri

1. +a: İşlev olarak “yapma” bildiren geçişli fiiller; “olma” bildiren geçişsiz fiiller türeten bir ektir (Ercilasun 2007: 47). Azerbaycan Türkçesinde bu ekin isimler ve sıfatlardan fiiller türettiği bilgisi yer almaktadır (Hüseyinzade 2007: 122) اوینار oyun-a-(oyna-: 54/1), الکردن ãl-e- (16/7), ديلهك dil-e- (34/4).

2. +al/+el: Sıfatlardan “olma” bildiren fiiller türetir (Ercilasun 2007: 47). Azerbaycan Türkçesinde bu ekin sıfat ve sayılardan fiiller türettiği bilgisi yer almaktadır: اوکالمز oñ-al (47/2), دوزلدندر düz-el-t(d)-en (45/2), صارالدى sarı-al- (saral- 89/1).

3. +la/-le: “yapma” bildiren geçişli fiiller; “olma” bildiren geçişsiz fiiller türeten oldukça işlek bir ektir (Ercilasun 2007: 47). Bu ekin Azerbaycan Türkçesinde isim, sıfat, sayı, zarf ve yansıma sözcüklerden fiiller türettiği bilgisi verilmektedir (Hüseyinzade 2007: 120): گیزلنن giz-le- (100/7), گوزلرز göz-le- (66/1), ملرلر me-le- (47/5), باغله bağ-la- (23/2), باغشله bağış-la- (12/1).

4. +lan- < + la-n-/+len- < +le-n: Bu ekin isim ve sıfatlardan fiiller türettiği bilgisi yer almaktadır: تازه لندی taze-len- (46/2), داغلانور dag-lan (43/6),

Fiilden Fiil Yapma Ekleri

1. -t- : Bu ek konsonantla biten geçişsiz fiillerden geçişli fiiller türetmeye yarar: آغریدور ağır-t- (33/2), اریتدی eri-t- (99/2), اوغرادرلر ugra-t- (84/5).

2. **-dlr/-dUr:** بیلدیرر bil-dir- (123/2), قالدیرمز qalq-dır- (qaldır- 100/4), گزیدیردی gezdirürdi (4/6).
3. **-Ur:** آرتوروب art-ur-ub (24/5), گچوردك geç-ür- (46/5), طيورمه tuy-ur- (94/4), ایتوروب it-ür- (76/2)
4. **-Ar:** Bu ek de eskiden beri kullanılan; fakat işlek olmayan, misalleri az bulunan bir faktitif ekidir (Ergin 1995: 213): چقارسك çık-ar- (35/4).
5. **-n:** Dönüşlülük ekidir. Eskiden beri kullanılan ve çok işlek olan bir ektir (Karaağaç 2012: 316): اینجمنه inci-n- (70/4), طاپوندیغی tap-un- (89/2), بولنور bul-un- (16/1), دولان dola-n- (47/1), گوروندم gör-ün- (2/6), گیزلنن gizle-n- (100/7).
6. **-I:** Etken ve geçişli eylemlerden edilgen eylemler yapar (Karaağaç 2012: 317): آكلاشلمبور anlaş-ıl- (66/4), سچیلور seç-il- (74/3), آیرلدى ayrıldı (89/2), آچلدى aç-ıl- (2/5), دوزولمشدر düz-ül- (111/4), گورلمز gör-ül- (115/5), اوریلوب ur-ıl- (92/2), تاپلمز tap-ıl- (103/2).
7. **-ş:** İşteşlik ve ortaklaşalık ekidir. Eskiden beri kullanılan ve çok işlek olan bir ektir (Karaağaç 2012: 318): آغلاشور ağla-ş-ur (26/6), طولاش tola-ş- (117/6), گیریش gir-iş- (48/6).

İyelik Ekleri

Türk dilinin hemen her dönem ve sahasında Eski Türkçeden beri hep aynı iyelik ekleri kullanılagelmiştir. Türk dilinin dönemlerinde, iyelik eklerinin yalnızca ünlülerinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye Türkçesindeki dudak uyumu Eski Anadolu Türkçesinde tam gelişmemiş olduğundan, bu dönemdeki iyelik eklerinin bir kısmı sadece düz ünlü, bir kısmı ise yuvarlak ünlü ile kalıplaşmıştır (Gülsevin 2010, 40).” Batı Türkçesi metinlerinde kullanılan iyelik eklerinin ve yardımcı ünlülerin bazı şahıslarda sadece düz, bazı şahıslarda da sadece yuvarlak ünlülü biçimleri bulunmaktadır. Batı Türkçesinde I. ve II. şahıslarda kullanılan iyelik ekleriyle yardımcı ünlüler sürekli yuvarlak, III. şahıslarda kullanılan iyelik eklerinin ünlüleri ise düzdür. Bu bilgilerden hareketle Batı Türkçesinin iyelik eklerini yardımcı ünlüleriyle birlikte şu şekilde göstermek mümkündür: +(I/U)m, +(I/U)η, +(s)l, +(U)mUz, +(I/U)ηUz, +Iarl. (Ek ve kullanılışlarıyla ilgili bkz. Gülsevin 2007, 12-15, Gülsevin 2010: 40-41, Özkan 2009: 72-80, Şahin 2003: 50, Timurtaş 2005: 64-65, Türk 2011: 22)

Eklendiği adların ait olduğu kişi veya varlığı belirtmeye yarayan iyelik eklerinin Kâzâkî divanında tespit edilen örnekleri şöyledir:

Teklik I. şahıs: +(I)m: فغانم figânım (2/1), سرورم sürûrım (2/1), cânımı (2/4), مرادم murâdım (2/5), ديليمده dilimde (2/6), بنلكم benligim (3/2), عقلمی aqlımı (4/1), گونلüm gönüm (7/4), درديمه (20/7).

Teklik II. şahıs: +(I) η: سلامڭ selâmın (4/7), عاشقنك ديداركا ‘âşıqların dîdârına (6/2), حسرتكله جانہ كلمشلك كرم قيل داده ‘uşşâqın هنرك هünere (10/3), كاكلك kâkülün (6/4), عشاقك ‘uşşâqın Hasretinle câna gelmişler kerem qıl dada yêt/Âl niqâb ‘âşıqların dîdârına qurbân ola (6/2), كاكلك نك تارمار ايتدك كوكل جمعيتن قعيمدك عشاقك عقد بزمى هر Kâkülün tek târ-mâr itdin gönül cem’iyyetin/Qoymadin ‘uşşâqın ‘aqd-i bezmini her ân ola (6/4).

Teklik III. şahıs: +(I): راهنه râhına (30/7), حالنه hâline (31/7), نكاهى nigâhı (20/9)

Çokluk I. şahıs: +mUz: جهاد اكبرمه cihād-ı ekberimüz (20/4), اقبالیمز iqbâlimüz (64/2).

Çokluk II. şahıs: +(X)ηUz: معبودکز ma'bûduñuz

Çokluk III. şahıs: +IArı: شیدالری şeydâları ((60/2), yerleri (76/3), lebleri (76/4).

İlgi Hâli Eki

İlgi hâli Eki +(n)uñ'dur. İsimler arasında mülkiyet, ilgi ve sahiplik ifade eden ismin bu hâlinin ünlüyle biten kelimelerden sonra +nuñ, ünsüzle biten kelimelerden sonra ise +uñ şeklinin kullanıldığı görülmektedir: عدو اكبرك دستندن 'adüvv-i ekberin destinden (5/4), بلانك قيمتين belânun qıymetin (14/5), خلقك عيینی xalquñ 'aybını (16/2), غمزك gamzuñ oqı (22/2)

Yükleme/ Belirtme Hâli

Yükleme hâli ekinin bugünkü Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi III. Tekil şahıs iyelik eki almış kelimelerden sonra +n şeklinde geldiği örnekler görülmektedir: فغانم قيمتين ير بيردر عشق ملکن ايلرم ت تسخير Figânım yêr be yêrdür 'aşq mülkin êylerem tesxîr (2/2), اتار كريك اوقين ابرو qıymetin bildir belânun iştikâlardan gêçüb (14/5), قنات كوشسين بکله qanâ'at köşesin bekle (20/2), اچمدی وحدت مين کبی بيکانه چوخ İçmedi vahdet meyın sen gibi bî-gâne çox (72/2), ایلدی بدنم اوزین طوتمیور عاقل سوزین Eyledi bed-nâm özin tutmuyor 'aql sözün (33/7). Kazâkî divanında bazı yerlerde anlam itibarıyla akuzatif belirli olmakla beraber, ek kullanılmamıştır. Bu çeşit şekillere 1. ve 2. şahıs iyelik ekli kelimelerde tesadüf edilmektedir. Bu durum vezin zaruretiinden ileri geldiği fikrini vermektedir. Bunlara ek kullanılmamış belirli bir yükleme hâli şekli denilebilir. Eski Türkiye Türkçesinin ve Kazâkî divanının özelliklerinden biridir: کورمه اوزک طرت سوزک آچمه "Görme öziñ tart sözün açma emirsiz gözün" (34/3), êliñ çek (45/4)

Yönelme Hâli

Batı Türkçesinde yönelme hâli eki +A'dır. Ekin metnimizde şu biçimlerde kullanıldığı görülmüştür: دنیايا dünyâya (5/1), عقبايه 'uqbâya (5/1), شراابخانه یه şarâbxâneye (13/2), درديمه derdime (21/9), امدادمه imdâdima (20/13)

Bulunma Hâli

Batı Türkçesinde bulunma hâli eki +dA'dır. Bu ekin ünsüzü sürekli olarak ötümlüdür (bkz. Gülsevin 2007: 48, Gülsevin 2010: 56, Özkan 2009: 82, Şahin 2003: 53, Timurtaş 2005: 71, Türk 2011: 22). محشرده mahşerde (5/5), تنده tende (8/7), سوزمه sözimde (18/1), بابتده bâbında (20/7)

Ayrılma/Çıkma Hâli:

Eski Oğuz Türkçesinde ayrılma hâli eki +dAn'dır. Bu ekin ünsüzü, incelemeye esas alınan Kazâkî divanında sürekli olarak ötümlüdür (bkz. Gülsevin 2007: 55, Gülsevin 2010: 57, Özkan 2009: 83, Şahin 2003: 53, Timurtaş 2005: 72, Türk 2011: 22). سمالردن semâlardan (14/1), توپراقدن topraqdan (5/5), خيالمدن xayâlimden (12/4), ريادن

riyâdan (13/5), مجلسدن meclisden (18/3), مقصدندن maqsadından (19/5), ايقودن uyqudan (28/3): ancak bir yerde ekin Doğu Türkçesinde olduğu gibi +dl̥n şeklinde yazıldığı tespit edilmiştir: بقادين (115/5).

Vasita Hâli

Metinde vasıta hâli olarak ile edatı ile ilk hecesinin yardımcı sesler gibi düştüğü +(y)IIA şeklinin kullanıldığı görülmektedir ki bu yapı da Batı Türkçesinde kullanılan (bkz. Gülsevin 2007: 69, Gülsevin 2010: 59, Özkan 2009: 83, Şahin 2003: 54, Timurtaş 2005: 75, Türk 2011: 22) vasıta hâli biçimlerindenidir: رخشله raxşla (6/1), حسرتنکه hasretünle (6/2), غفلتنه gafletle (23/4).

Kip Ekleri

1.-dl: Görülen ve bilinen bir zamanı bildirir. Kesin olarak gerçekleşmiş bir zamanı ve dil kullanıcısının bilgisi dâhilinde gerçekleşmiş eylemleri ifade eder (Karaağaç 2012: 364).
زيارت ايدردك (2/5), باقمديم baqmadım (2/5), بعيد ايتمدك bi'ât itmedün (16/5), ياقيلدم يانديم ای کریان اونوتدم یاقیلدم یانیدیم ziyâret iderdün (19/3), اوقوتديلر oqutdılar (7/4), بولدیلر buldılar (5/2), بوکون عرض عذار ایتدی, “Yağıldım yandım ey Giryân unutdım benligim el'ân” (2/7), در درگاهنه سوردم یوزم قیلدم تضرع دون النده جام پرسیهیا tazarru' dün/ Bugün 'arz-ı 'izâr itdi elinde câm-ı pür-sahbâ" (2/3).

2.-mlış: داغلانمیشام dağlanmışam (50/7), شاشمیشم şaşmışam (99/4), باش اكمش baş egmiş (11/4), جانہ كلمشler câna gelmişler (6/2).

3.-(l)r/ -(u)r: بيلور bilür (19/9), تقديس taqdīs olınur (39/5), داغلانور daglanur (43/6); qösterir (28/1).

4.-**mAz:** سرورم آرترار فغانم یر بیردر عشق ملکن ایلرم ت تسخیر (21/1), xalâs êyleyemez خالص ایلیمه مز
Figânım yer be yerdür 'aşq mülkin êylerem tesxîr/ Sürûrum artar اکسلمز حجاباتم آچار مولا
Èlüm boş الم یوش دونمزم بخش و عطایه مانلم یا رب (2/2), eksilmez icâbâtum açar mevlâ
وعد ایلمش یاریله بز قالو بلی دن ال چکمرز آلق (12/4), dönmezem baxş u 'atâya mâ'ilem yâ rabb
Va'ad êylemiş yâr ile biz qâlu belâdan/ Êl çekmiriz aldıq nazarın şah-ı velâdan (113/1).
Geniş zamanın olumsuzu için -mAz morfeminin kullanılması Oğuzca için bir standarttır. Ancak zamanla Azerbaycan ağızlarında I. teklik şahısta -mAzAm
şekli ayırıcı bir özellik haline gelmiştir. Kazâkî'de Oğuzcanın her iki koluna ait özellikler
bir arada yer almaktadır: incinmem اینجمنم (109/4).

5.-sa: Şart çekimi, yalnızca şekil bildirir ve tasarlanan hareketin şart şeklinde olduğunu ifade eder. Şart çekimi, bütün dillerde, yardımcı eylemin yüklemi olarak ortaya çıkar; daha sonra gerçekleşecek bir yapma veya olmanın gerçekleşebilmesi için gerekli olan eylemi bildirir (Karaağaç 2012: 371): دوشونسك düşünsen (5/4), فهم ايدرسك fehm idersen (5/4), صورسه لر sorsalar (13/7).

Eger dūnyāya meyl itsen اگر دنیایه میل ایئتسک اچلمز دولت عقبا و کر عقبايه میل ایئتسک تاپلمز نعمت دنیا
açılmaz devlet-i ‘uqbā/ Ve ger ‘ukbāya meyl itsen tapılmaz ni’met-i dūnyâ (5/1)

6.-A: İstek çekimi, yalnızca şekil bildirir ve tasarlanan, umulan ve istenen bir eylemi ifade eder. İstek, belirli bir zaman bildirmez; ama isteğin gerçekleşmesi, gelecek ve geniş zamanı gerektiren bir konudur. Beklenti, istek, gereklilik vb. ifadeleri ise, gelecek zamanın şekillik (kiplik) kullanımlarıdır. Bu yüzden Eski Türkçenin gelecek zaman eki, daha sonra, Oğuzcada istek eki olur: منتظر قالمیہ لم muntazır qalmayalım (51/2).

داغ دل اولمسه فریادینک اولمز اثری قیہ واعظ دهنک ایلمه بیهوده ندا Dâğ-ı dil olmasa feryâdının olmaz eseri/ qapa vâ'iz deheniñ eyleme beyhûde nidâ (9/3), قربان اوله qurbân ola (6/2).

7. Emir Kipi: Yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden ve kip ekleriyle şahıs eklerinin iç içe girdiği bu nedenle kipe ayrıca şahıs eklerinin getirilemediği emir kipinin (Korkmaz 2003: 665) kullanımı metnimizde şöyledir:

اسیر اولمه esîr olma (5/4), داغلسون dağılsun (32/1), tecelli eylesün (5/3), پاک it (5/3), آزاد ol (5/4), آزاد ol (5/4).

degme ashâb-ı xarâbâta 'uyûbuñ saña bes (13/6).

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımı olmayan Eski Türkçe'nin emir kuvvetlendirme eki /+GII/ metnimizde kullanılan eklerden biridir: اویانکل خواب غفلتدن بو دهر uyangıl xâb-ı ğafletden bu dehr-i bî-vefâdan gêç/ Xudâdan ğayrî her matlub hebâdur mâ-sivâdan gêç (24/1).

اقلنڭ اولسیدی ریادن صاقنوردک بن تک آتش فقر ایله نانمقده ایدڭ مثل کباب aqluñ olsaydı riyâdan saqınurduñ ben tek (13/5), هوای نفسه اویمشدم شراب فسقه طویمشدم طریق عشقی دویمشدم کی خوفم hevâ-yı nefse uymışdım şarâb-ı fısqa toymışdım/ tarîq-i 'ışqı duymışdım ki کلیدک بر بنی یاد ایلیوب در صبح و شام اما بو بن افتاده جان یولیکده قربان (53/2), xavfım ibtidâdandur (53/2), Geleydüñ bir beni yâd eyleyüb her subh u şâm ammâ/Bu ben üftâde cân yolında qurbân eylemezdüm mi (122/2).

Fiilimsiler

Kazâkî'nin divanında -(X)ş ile yapılan mastarlar hiç yoktur. -ma mastarlarına da çok az rastlanılır.

-mAk: En çok kullanılan -mAk mastarıdır. -mAk mastarının kullanıldığı fiilimsiler çeşitli görevlerde kullanılabilir. Bu görevler şöyle sıralanabilir:

Temel cümlelerin öznesi olabilir: بر نفحه ویرر وصفی شرح ایلمک اولمز دل روضه سنڭ سنبلیدر Bir nefxa virür vasfını şerh eylemek olmaz/ Dil ravzasının sünbülidir târ-ı Muhammed (39/4), صنوب پیمانۀ وحدت پیایی ویردی بر تمکین بنمچون شبیه سز کریان جفا چکمک صفادندر Sunub peymâne-i vahdet pey-â-pey virdi bir temkîn/ Benimçün şübhesiz Giryân cefâ çekmek safâdandur (53/7).

Yardımcı şart cümlelerinde yalın hâldeki mastar yardımcı cümlelerin nesnesidir: رُتبه رُتبه عشقم دیلرسڭ آکلامق ای مدعی نطقم اظهار ایلر آتشین دمدن سکا Rütbe-i 'aşqum dilerseñ anlamaq ey müdde'î / Nutqum izhâr eyler elbet âteşin demden sana (8/5).

-da bulunma hâli ekini alan -mAk mastarları yan cümlelerin öznesi yahut nesnesi, esas cümlelerin nominalıdır (Korkmaz 2015: 15). Kazâkî divanında çok sık rastlanan şekillerden biridir:

قویمشم Haq yola gelmekde bil bir hîle dutdılar baña (7/3), حق یوله کلمکده بل بر حيله دوتدلر بکا

Qoymışam qurbân yolunda cânımı
fermân-berüm/ Âşikâr olmağa sıdquṃ çeşm-i pür-nemden saṇa (8/4).

-mAk mastarı, Standart Türkiye Türkçesinden farklı olarak üzerine datif eki alarak
/-mAk için/ ek-edat grubunun görevini yüklenir:

مدح و ذمله اوزومز صاتمغه مأمور دكلز بز جنونز سوزمز صحبت ليلا ليلا
Medh ü zemle sözimüz
satmaga me'mûr değılüz/ Biz cünûnuz sözimüz sohbet-i Leylâ Leylâ (10/6).

Ayrıca -mAk mastarı “gerek” sözcüğüyle birleşerek şiirlerde gereklilik kipini
karşılama kullanılmıştır. Bu özelliğin Nigârî Divanı'nda da görüldüğü bilgisini veren
Akkuş, bu durumun Eski Türkiye Türkçesinin bir uzantısı olarak kabul edilebileceğini
belirtir (1996: 91). تصرف علمی محوئلهدر يانمق كرك وارلق جهادك وصفنى ناره كيرن مردانه لردن صور (1996: 91)
Tasarruf 'ilmi mahviyyetledir yanmaq gerek varlıq/Cihâdun vasfını nâra giren
merdânelerden sor (55/6)

-mAk mastarı -dAn ayrılma hâli ekiyle birleşerek cümlede sebep bildiren ifadeler
kurar:

آدمى خلق ايلمكدن وصل ذاتگذر غرض سیر مرآتندخی سیر صفاتگذر غرض
Âdemi xalq éylemekden vasl-
ı zâtundur gazez/ Sırr-ı mirâtdan daxı seyr sıfâtundur gazez (85/1).

Eylemin bildirdiği olma ve yapmanın içinde bulunulan zamanda gerçekleştiğini
ve bu gerçekleşmenin sürdüğünü ifade etmek için kullanılır. -yor ekinde zaman sınırı
genişken, -mAkda, -mAda ekindeki zaman sınırı daha dardır ve zamanda kesinlik
vardır. Bu yüzden Türkiye Türkçesinin tam ve kesin şimdiki zaman çekimi, -mAkda, -
mAda ekleriyle yapılanıdır. Bu eklerle oluşturulmuş şimdiki zamanda, hareketin
kesinlikle başlamış olması gerekmektedir. Bu anlam -mAkda, -mAda eklerinin
yapısında yer alan bulunma durumu ekinden kaynaklanmaktadır. Bulunma çekiminin
temel görevi, içinde bulunulan yer ve zamanı işaret etmektir (Karaağaç 2012: 363):
بحمدآله اولوب الهامله دل كنز پرمعنا نثار ایتمكده يم الفاظ ایچنده كوهر آباها
Bi-hamdî'llâh olub ilhâmle dil
کلیور بیعت ایچون زمره, (2/1), kenz-i pür-ma'nâ/ Nisâr itmekdeyem elfâz içinde gevher âbhâ
مردان بو صباح Géliyor bi'at için zümre-i merdân bu sabâh (30/5), بیسر و پا وادی سوداده سیر
Bî-ser ü pâ vâdî-i sevdâda seyr itmekdeyem (82/5).

-mA: Yönelme hâlli şekil Kazâkî'de çok defa fiilin ne sebeple, niçin, ne amaçla
meydana geldiğini gösteren bir nominal hükmündedir:

وَرْد رخسارنى سیر ایتیمیه آلم دستور یعنی کیم آتسه جان آتمغه اولدم مجبور
Verd-i ruhsârını seyr itmeye
aldum destûr/ Ya'nî kim âteşe cân atmaga oldum mecbûr (60/1), مجلس جمعیتیمز دلدر
Meclis-i cem'iyyetimüz dildedür/ Bozmaga yol tapmadı ehl-i
nifâq (96/4).

-(U)b zarf fiili ile ilgili en dikkat çekici husus öğrenilen geçmiş zaman yerine
kullanılmasıdır. Bu durum, köklerinin Eski Türkiye Türkçesi dönemine kadar
götürülmesinin mümkün olduğu bir Azerbaycan Türkçesi özelliğidir (Ergin 1981: 123).
Osmanlı Türkçesinde görünmeyen bu özelliğin Azerbaycan Türkçesinde teklik ve
çokluk şahıslar hariç diğer şahıslarda öğrenilen geçmiş zaman eki olarak kullanıldığı
belirtilmektedir. زاهدآ وارلغه دوشدککه آتارسک بزہ طاش مکر اعمالک اولوپدر سکا بیک درلو حجاب
Zâhidâ zahda varlge dushdکه آtarsک بزہ طاش مکر اعمالک اولوبدر sana bin dürlü hicâb (13/4),
یغوبسک بزمه ای کریان داغت نفرین اوخون هر یان نیچه بیگ جانہ قصد ایتدک ینه بللی سیاقکدن
Yıgubsun bezme

ey Giryân dagıt nefrîn oxun her yan/ Niçe bin câna qasd itdün yine belli siyâqından (115/7).

-(I)p, -(U)p zarf fiil eki almış asıl fiille geniş zaman çekimindeki dur- (<tur-) tasvir fiilinin birleşmesinden oluşan -(X)bdUr yapısının ilk defa Harezmi Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanı karşılamak için kullanılan bir şekil olduğu belirtilmektedir (Eckman 1988: 206). Daha sonra Eski Türkiye Türkçesi ve Çağatay Türkçesi gibi tarihî Türk yazı dillerine ait metinlerde de tespit edilebilen geçmiş zamanın bu şekli bugün de Karluk, Kıpçak, Kuzeydoğu Türk lehçeleri ile Oğuz grubu Türk lehçelerinde yaşamaktadır (Yapıcı 2013: 2809-2810). Oğuzcanın Azerbaycan Türkçesinde “Nakli Geçmiş Zaman” olarak ifade edilen, geçmiş zamanın bu şekli, sözün konuşulduğu andan daha önceki bir zamanda ortaya çıkan, başkasından öğrenilen veya sonradan fark edilen kılış ve oluşları anlatmak için kullanılır. Modern Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde görüldüğü gibi, ekin ilk ünsüzü, Kazâkî divanında da daima -b ile yazılmıştır. Zamir menşeli şahıs ekleriyle çekimlenen bu geçmiş zaman ekinin teklik ve çokluk III Şahıs ekli kullanımının yaygın olduğu görülmektedir: Çekübdür câm-ı heyhâtı unutmuş nefy ü isbâtı (65/5), Alubdur şîş cihet âvâz nihân âhumdan heb Giryân (114/5), Qurubsan bir binâ kim bu fenâ içre beqâdın yek/ Görilmez bir eser bi'llâhi dağılur heb duzâqdan (115/ 5).

-(U)b çoğunlukla -ArAk zarf-fiili yerindedir ve esas fiille aynı zamanda yapılan bir işi gösterir: 'Uqde-i kâkülde yêr virdün alub varyiyyetüm/ Menzirim itdün nihân seyrândan artıqdur baña (3/4), Bugün qanlar saçub yan garq-ı xûn ol dem-be-dem Giryân (5/5), Dâğ-ı dil olmasa feryâdınun olmaz eseri/ qapa vâ'iz dehenün eyleme beyhûde nidâ (9/3)

Esas işten daha önce yapılmış olan bir işi gösterir. Bu takdirde, yardımcı cümlelerin zarf-fiili iki cümle arasında bağlantı ve'si vazifesini de görür (Korkmaz 2005: 21): İncelüb mahv oldı kim maqsûda Giryân tapdı yol/ Geçdi çoq ince eleklerden be-haqq-ı mû-yı dûst (16/7)

-ken: Yalnız i- fiilinin gerundium ekidir. Eskiden kök saklanırken sonradan düşürülme yoluna gidilmiştir. i- fiilinin çekimli şekilleri fiillerle birleşerek gerundiumlarını yapar. Fiillerin şekil ve zaman eki almış şahıssız şekillerine iken gerundiumu getirilmek suretiyle birleşik gerundiumlar yapılır. Bu gerundium eki hareket hâlinin yapıldığı sırayı bildirerek dolayısıyla bir zaman ifade eder: Didiler iç bâde ol sevdâ yolında müstaqîm/ Seyr iderken bir xatarda dâda yêtdiler bana (7/2), Bilürsenj sen tek ey cerrâr perîşân oldı çoq tâcir/ Tama' bahrinde seyr eyleyler iken sermâye garq olmuş (77/5)

-dlkcA: -dlk partisipinin eşitlik durum eki almış şekliyle teşekkül eden bu ek; Batı Türkçesinde ısrar, tekrar ve devamlılık ifadesi taşıyan bir hareket hâlini karşılayarak gerundium gibi kullanılır (Ergin 1995: 347): Xuşu'en sâcid olduqca bilâ-savt/ Dir Allâh yâ xalîli qum selâmet (19/6), Nazar itdükce târ-mâr oldı 'aqlum

neyleşem bilmem/ Murâdum her zamân baqmaq velîkin tâqatum yoxdur (58/2), مېڭ نوش
Meyûn nûş éyledükce oldı muhkem/ Unutmam
'ahd ü peymânlar senündür (47/6).

-mAdAn: Menfilik ifade eden gerundium ekidir. Eski Türkçede ek -mAdIn şeklinde idi. Batı Türkçesine de bu şekilde geçmiş, Eski Anadolu Türkçesinde uzun müddet böyle kullanıldıktan sonra bugünkü -mAdAn şekline çevrilmiştir (Ergin 1995: 342-343): اولمه دن
Ölmeden ölmüş ki bu Giryân ebed/ taxt-ı beqâ
üzre sürer saltanat (17/5).

-AndA: Geniş zaman partisipinin lokatif şekli olan -AndA, eskiden beri Azerbaycan Türkçesi sahasında -IncA fonksiyonunda bir gerundium eki gibi kullanılmaktadır (Ergin 1995: 347). -AndA zarf fiil eki Türkiye Türkçesinde ağızlarda rastlanmasına rağmen Azerbaycan Türkçesinde umumileşmiştir (Mir Celâl-Firidun Hüseyinov 2008: 18). Bu nedenle bu zarf fiil ekinin Azerbaycan Türkçesinin bir karakteristik özelliği olduğu ifade edilmektedir (Develi 2002: 117-124): كوزندن قان صاچار بر آن قرار ايتمز دونر كريان يئنده داغلانور بالله
Gözinden qan saçar bir an qarâr itmez döner Giryân/ Yetende dağlanur
billâh ol âteş-bârdan qâğız (43/6).

-IcAk: “-Inca, -dıkda, dığı zaman” anlamlarında zaman ifade eden bir zarf fiil olup birleşik ek olduğu ifade edilmektedir (Özkan 2000: 106-107): تير مژكانكى صف صف كوريجك
Tîr-i müjgânun saf saf göricek sinede dil/ Âh u zâr
éyledi bin derd ile Giryân olmış (78/5).

-IncA: Türkçede eskiden beri kullanılan bu gerundium ekinde bir hareket hâli ifadesinden başka o hareket hâlinin ortaya çıktığı ânı göstermek gibi bir zaman ifadesi de vardır: Haqîqat حقیقت سرنی روی مجازده کیزله مش دانا کورنجه ظن ايدر نادانکه معناسز هزل یازمش
sırrını rûy-ı micâzda gizlemiş dâna/ Görince zann ider nâdân ki ma'nâsız hezl yazmış
(80/5)

-ArAk: Eski Anadolu Türkçesinden sonra, Osmanlıcada ortaya çıkmış yeni bir ektir. -A gerundium eki ile -rAk karşılaştırma ve büyütme ekinin birleşmesinden doğmuş olduğu düşünülebilir (Ergin 1995: 341). Ekin ilk ünlüsünün bazen elif, bazen de he ile yazıldığı
جانبك چيقسون كوی بکوی
ve daha önceki dönemlerdeki işleviyle kullanıldığı belirlenmiştir: Cânır hasretle çıkşın kûy be kûy ayrıldı
heb cerrâr/ Tapunduğı ölerək daxı sen tek puldı ey vâ'iz (89/2), طولانور رند جهان باشکه آتش
Tolanur rind cihân başuna âteş sacaraq (104/4).

-(y)An: Geniş zaman sıfat-fiilinin işlek bir şekli olup ekin ünlüsü bazen elifle yazılırken çoğu zaman ise yazılmamıştır: طریق عشقی انکار
bilen (12/2), ال آلاندن (14/2), ایلان جراری
tarîq-i 'aşqı inkâr éyleyen cerrârı (18/6),

-dIK: Görülen geçmiş zaman sıfat fiilinin çok işlek bir ekidir. Kendisinden sonra bir iyelik eki ile birlikte kullanılır (Gülsevin 2007: 123). Metnimizde ekin ünlüsünün bazen ye, bazen vav ile yazıldığı belirlenmiştir: ایتدیگی اقراره
âzâr (31/7), قازدیغڭ چاهه دوشرسڭ اوزڭ ای خودپسند
Mekrile Giryân içün ol qazdığun çâha düşersenj özün ey xod-pesend (37/7), ایتدوکی جولان
itdügi cevân (30/7).

-mAz: -(X)r ve -Ar sıfat-fiilinin olumsuzu olup -mA olumsuzluk eki ile ad veya sıfat türetmeye yarayan -z'nin birleşmesiyle teşekkül ettiği belirtilmiştir (Bayraktar 2004:

69). Sıfat göreviyle kullanılan geçici kelimeler türeten bu sıfatfil ekinin ünlüsü hiç yazılmamış olup metnimizde şu örneklerde tespit edilmiştir: توکنمز دُرلو احسانلر سنکدر Tükenmez dürlü ihsânlar senündür (47/7), اوکالمز درده درمانلر سنکدر oñalmaz derde dermânlar senündür.

Sonuç olarak imlâ özelliklerinden gramer yapısına varıncaya kadar birçok özelliğinin tanıtılmaya çalışıldığı Kazâkî divanı; Doğu Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine, oradan da Osmanlı Türkçesine kadar Türkçenin farklı yazı dillerinin unsurlarını bünyesinde toplayan bir eserdir. Bununla birlikte metnin asıl gramer yapısını Eski Türkiye Türkçesinin bir uzantısı ve bu uzantıya Azerbaycan Türklerinin kendi yerleşim bölgelerindeki tarihsel, bölgesel ve diğer Türk boylarından gelen unsurlarla Farsçanın kısmî etkisinin şekillendirdiği Azerbaycan Türkçesi oluşturmaktadır. Bu tespiti varılmasını sağlayan unsurlar şöyledir: İncelemeye esas alınan Kazâkî divanındaki Türkçe kelimelerin ilk hecesinde yer alan ve e-i arasında boğumlanan kapalı ê'nin varlığı, Türkçe kelimelerin ilk hecelerinde yer alan /ı-/ların /i-/ olması, Eski Türkçenin söz başı /t-/ sesinin tök-, teg gibi kelimelerde yaşaması, iç ve son seslerdeki /q/'ların /g/ veya /x/'ya dönüşmesi, qa soru zamirinin türevi olan "qanda"nın varlığı, öğrenilen/duyulan geçmiş zaman için -(I/U) ptUrUr, emir kipinin ikinci teklik kişisinde -gll'ın kullanılması ile "bulag, qutar-, özge, yaxşı, lebleri duz saç- (76/4), başına çizgin- (103/4)" gibi kelimelerin yer almasıdır.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Muzaffer, (1996), "Seyyid Nigârî'nin Divanı ve Dil Hususiyetleri", **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 77-96.
- BAYRAKTAR, Nesrin, (2004), **Türkçede Fiilimsiler**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CAFEROĞLU, Ahmet, (1963), "Anadolu Ağızlarında Konson Değişimleri", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1-32.
- DEVELİ, Hayati, (2002), "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar", **Türkbilgi**, 117-124.
- DEVELİ, Hayati, (2008), "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması", **Turkish Studies**, III, 3: 212-230.
- ECKMANN János, (1988), "Harezmi Türkçesi", **Tarihî Türk Şiveleri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 173-210.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, (2007), **Türk Lehçeleri Grameri**, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ERDEM, Melek, (2010), **Modern Oğuz Türkçesi Söz Varlığı**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN, Muharrem, (1981), **Azeri Türkçesi**, İstanbul: Ebru Yayınları.
- ERGİN Muharrem, (1995), **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- ERGİN, Muharrem, (2009), **Dede Korkut Kitabı-2**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer, (2007), **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- GÜLSEVİN, Gürer-BOZ, Erdoğan, (2010), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- KARAAĞAÇ, Günay, (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- KORKMAZ, Zeynep, (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep, (2005), “Fuzulî'nin Dilindeki Fonetik ve Morfoloji Özelliklerine Dair”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 3-25.
- MANSUROĞLU Mecdut, (1988), “Eski Osmanlıca”, *Tarihî Türk Şiveleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 247-276.
- Mir Celâl-Firidun Hüseyinov, (2008), *Örneklerle XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı*, (Haz. Kemal Yavuz – Erol Ülgen), Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ÖZKAN, Mustafa, (2000), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Yayınevi.
- ÖZKAN, Abdurrahman, (2009), *Mehekkü'l-İlim ve'l-ulemâ Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- ŞAHİN, Hatice, (2009), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TİMURTAŞ, F. Kadri, (2012), *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- TUNA, Osman Nedim, (1986), *Türk Dilbilgisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitim Bölümü Ders Notları*, Malatya.
- TÜRK, Vahit-Şaban Doğan, Yasin Şerifoğlu, (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- UNAT, Faik Reşit Unat, (1988), *Hicrî Tarihleri Milâdî Takvime Çevirme Kılavuzu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YAPICI, Ali İhsan, (2013), “Aydın ve Yöresi Ağzlarında Geçmiş Zaman İşleviyle Kullanılan Bir Yapı: {-lp-durur}”, *Turkish Studies* VIII,1: 2807-2815.